

Цепкало Т.О. Лінгвопоетичні засоби у поезії Б.-І. Антонича // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія “Лінгвістика”: Зб.наук.праць. Випуск VIII. – Херсон, Видавництво ХДУ, 2008. – С. 316-321

Тетяна Цепкало

ЛІНГВОПОЕТИЧНІ ЗАСОБИ У ПОЕЗІЇ Б.-І. АНТОНИЧА

У статті проаналізовано роль лінгвістичних елементів у поетичному мовленні, використання образно-тропеїчних засобів у поезії Б.-І. Антонича.

Ключові слова: поетична мова, лінгвопоетика, образ, тропи, метафора, метонімія, епітети, порівняння.

The article is devoted to the analysis of linguistic elements in poetry, usage of artistic facilities in B.-I. Antonich poems.

Key words: poetry, lingvopoetics, tropes, metaphors, metonymic, epithets, comparisons.

Глибинне прочитання поетичного тексту передбачає його системний аналіз, мета якого – наближення до авторського задуму (авторської ідеї, мотиву). Поетичний текст має свою специфіку, зумовлену архітектонікою віршованої мови та її інтонаційно-змістовою цілісністю [5, с.355].

Об'єктом нашої публікації стало поетичне мовлення талановитого українського поета Б.-І. Антонича, оскільки мова його поезій визначається підвищеною емоційністю та образністю, насичена тропами, стилістичними фігурами, оригінальними експериментами у фоніці.

Актуальність статті полягає у відсутності системного дослідження лінгвопоетичних засобів у творчості Б.-І. Антонича, яке б повно розкривало особливості художнього мислення поета.

Метою публікації є дослідження функціональності образно-тропеїчних засобів у поетичному мовленні Б.-І. Антонича.

Поставлена мета вимагає реалізації таких завдань:

- 1) виявити виражальні засоби у поезіях митця;
- 2) з'ясувати роль образно-тропеїчних одиниць у творах Б.-І. Антонича.

Відповідно до завдань нашого дослідження з'ясуємо поняття “лінгвопоетика” та “поетична мова”. Наприклад, автори “Короткого тлумачного словника лінгвістичних термінів” подають такі визначення цих понять: “Лінгвопоетика (від лат. – мова і гр. – майстерність творення) – наука про взаємодію формальної і змістової будови художнього тексту, про роль мовних елементів у досягненні естетичного ефекту, про тенденції розвитку мови художніх творів у зв'язку зі стильовими напрямками в літературі” [3, с.85].

Ці ж автори пишуть: “Поетична мова – система мовно-виразових засобів, серед них – тропів, стилістичних (риторичних) фігур, орієнтованих на досягнення стилістичного ефекту незвичного вживання вислову і естетизації загальнономовного словника. Образність поетичної мови ґрунтується на звуковій, лексико-семантичній, структурно-граматичній організації національної мови” [3, с.131].

У “Літературознавчому словнику-довіднику” за редакцією Р.Т. Гром'яка зустрічаємо близьке за змістом трактування поетичного мовлення: “Поетичне мовлення – мовлення художньої літератури, позначене підвищеною емоційністю та образністю, насичене тропами, стилістичними фігурами, перейняте шляхетною фонікою. Найбільш притаманне поетичне мовлення ліриці з її яскравими етико-виражальними можливостями, витонченою мелодійністю” [7, с.558].

Неправомірно думати, що поетична мова прикрашається тропами й фігурами, так може орнаментуватися прагматичне, буденне мовлення. Поетична ж мова створюється за допомогою троп і фігур, живе ними, вибудовує свій той образний світ, без якого її самої немає. Так письменник стає художником, майстром слова. Поетика, як зазначає Л.І. Мацько, – це образне бачення світу, мислення образами, це спосіб вираження поетичного змісту поетичною мовою, завжди намагання підняти мову над її утилітарним

призначенням до вищої ролі – бути засобом естетичного самовираження автора й естетичного впливу на інших [8, с.322].

Усі мовні одиниці, взаємодіючи в системі художнього твору, створюють багатоплановий образ, що впливає на свідомість людини, її розум, почуття і визначає ступінь дієвої образної системи того чи іншого твору. Образ відбиває і конкретизує наш життєвий досвід, наші зорові, чуттєві, слухові враження, певною мірою узагальнює і дуже часто доповнює його. Образам, особливо ліричним, властиве яскраве емоційне забарвлення, тому образність художнього мовлення досягається незвичним поєднанням слів, уживанням їх у переносному значенні, що міститься в основі метафоризації. Це найпоширеніший спосіб творення образності. Метафоризація мовлення конструюється із тропів – епітетів, порівнянь, метафор тощо [4, с.105].

Переносна контекстуальна семантика і є тропеїчним значенням, а слова з ним – тропами [7, с.17]. Тропи – це найрізноманітніший за формою мовний матеріал – від слова до речення чи відтинка тексту, – утворений на основі двох способів словотворення – метафоричного (асоціації за подібністю) і метонімічного (асоціації за суміжністю) [4, с.104].

Метафору розглядають як найкоротший і нетривіальний шлях до істини, бо вона, вихоплюючи й синтезуючи з асоціаціями певні ознаки, переводить світ предметів з усталеної таксономії на вищий щабель пізнання – у світ смислів [8, с.330].

З цією ж метою переосмислення реального світу Б.-І. Антонич використовує розгорнуті авторські метафори, що відтворюють його індивідуальне бачення світу, вкорінене у міфологію:

*Причालив човен сонця в пристань – у вікно на дубі –
і кинув на прощання сім червоних весел [1, с.189].*

У поезії “Посли ночі” автор використовує слово *човен*, яке, метафоризуючись, співвідноситься з домінантою, вираженою іменником у формі родового відмінка.

У вірші “Кода” Б.-І. Антонича натрапляємо на повтор приголосних звуків, що створює алітерацію для логічного виділення кожного рядка, увиразнюючи змалювання пейзажу.

*Це із скла й музики вежі,
це вогонь, що вже не гріє,
це останні світу межі,
це архітектура мрії [1, с.115].*

Сучасна українська література, як зазначає Л.І. Мацько, характеризується високим ступенем метафоричності художньої мови [8, с.334]. Якщо класична українська поезія має метафори переважно атрибутивні, то сучасна – тяжіє до розгорнутих, багаточленних комбінованих метафоричних структур, у яких поєднуються атрибутивні й субстантивні, субстантивні й дієслівні, атрибутивні, субстантивні й дієслівні. Саме комбінованих метафоричних конструкцій у Б.-І. Антонича найбільше:

*Зелена ніч рослин душна екстазом знемоги,
у скорчах розкоші куці, коріння, й пальці, й листя
насіння вибухає, й місяць коле землю рогом,
аж згасне днем закритий, що, мов змій, за ним іскриться [1, с.189].*

Існує ґрунтовна різниця між метафорикою більшості українських поетів і Антонича. В інших митців метафора посилює реальний образ як музичний акорд, в Антонича вона стає будівельним матеріалом суцільної поетичної фікції уявного світу, в якому речі сплітаються в нові функційні комплекси. Це, власне кажучи, вже не метафора, а органічна частина нової, окремої дійсності. В образах збірки “Три перстені” “*співали ранком білі теслі, крутився колом дім ткачів*” [1, с.91], спільними з реальною дійсністю тільки першоеlementи, окремі слова, які вказують на певний зміст [2, с.89].

Б.-І. Антонич у своїх поезіях активно послуговується всіма можливими мовними засобами, а метонімія як “троп, основу якого складає заміна одних назв іншими на ґрунті суміжності їх значень” [8, с.335], у його творах створює своєрідне тло.

Так, метонімізуються логічні відношення у вірші Б.-І. Антонича “Романтизм”:

*Над морем в хмарах марить чорна галич,
ліричний місяць потонає в тінь.
І дикі скелі й синя далечінь.
Пливуть похмурі Байрона ушкали* [1, с.59].

Індивідуально-авторське моделювання картини світу виявляється в семантиці епітетів, які виражають художнє означення і подають образну характеристику предмету, явищу, особі [4, с.105]. За допомогою цих лінгвостилістичних засобів відтворюється авторське сприйняття світу.

Оскільки епітет – троп лексико-синтаксичний, то він виконує функцію означення чи обставини, вжитих не обов’язково в переносному значенні й обов’язково – з наявними емотивними або експресивними конотаціями, завдяки яким автор виражає своє ставлення до означуваного [4, с.106]. З такою стилістичною метою автор уводить до тканини поетичного тексту кольористичні епітети, що є традиційною рисою українського поетичного мовлення. Лексеми із семантикою кольору є, як правило, полісемантичними. Вони здатні розвивати переносні значення, в яких виникають образи, і окремі з них закріплювати як символічні [8, с.343].

Так, для Б.-І. Антонича символічним є *зелений* колір, що, маючи реальне предметно-візуальне значення, називаючи усталену фарбу природи, вказує, окрім того, на оновлення життя, молодість, свіжість. Таким чином, Б.-І. Антонич досягає вітаїстичного спрямування своєї творчості:

*Уздовж причілля тінь лягає вогко,
а коло брам розколений колодязь,
у землю встромлений, немов колода,
зеленим, молодим сміється мохом* [1, с.60].

У взаємодії з іншими поетичними засобами колірні назви у художньому тексті рідко збігаються з об’єктивною кольоровою ознакою реалії, тобто мають у семантиці тільки ознаку кольорового спектра. Частіше колір “живе” в

кольористичному образі, що формується не лише його значенням, а й іншими лексемами, функції яких залежать від художньої мети, суб'єктивних уподобань автора, від індивідуального осмислення кольорів. Мотив ніжності простежується й у поетичних образках з епітетом *білий*, у яких зливаються і об'єктивна ознака білого кольору, і суб'єктивне переживання від його споглядання [8, с.344]. Наприклад:

*Дзюрить, дзижчить, дзюрчить, дзирчить вода,
мелодії грає на каміння флейті,
а в білих пін хвилястогривім рейді
риб щічки розцвітають з глибу дна [1, с.47].*

У цій поезії, окрім того, кольороназва *білий* функціонує в прямому значенні, а в результаті семантичного зсуву метафоризується і підкреслює особливу прозорість хвиль.

Основне символічне значення *чорного* кольору як траурного наклало відбиток на емоційно-психологічне сприйняття всього того, що має чорний колір, його відтінки та процеси, що призводять до потемніння. Цей колір уважається символом злих сил, нещастя, трагізму [8, с.345]:

*О чорний пугачу, не кряч,
що всюди лиш журба є,
бо є ще радісний рубач,
що дрова з піснею рубає [1, с.226].*

У наведених рядках Б.-І. Антонич протиставляє чорному пугачеві, злим намірам радісне, світле начало, що знову ж засвідчує спрямованість поета життєствердні мотиви поета.

Синій колір належить до опоетизованих і романтиками, і символістами. Це колір неба, води, повітря, квітів, очей, тобто тих реалій, що часто стають предметом образного мовотворення [8, с.345].

З такою метою Б.-І. Антонич вводить синій колір у поезії “Кода”:

*І провіває синє неба сито
Пшеницю діл крізь зір дрібні зірки [1, с.50].*

Здебільшого поет уживає цей колір для візуального відтворення образу:

Поволі, поволі

*По **синім** полі*

Дими кружляють

На вільній волі [1, с.68].

До понятійного поля *сірого* кольору як проміжного між чорним і білим уходять кілька кольористичних лексем, серед яких стрижневими є: сірий, сивий, сизий [8, с.346]. Наприклад:

*Щоденний **сірий** труд, щоденний **сірий** біль,*

Дні так повільно йдуть, мов шлях в вінках топіль... [1, с.240].

Або:

*Мужчини в **сивих** пальтах із кишень виймають зорі*

І платять їх паннам за п'ять хвилин кохання [1, с.199].

У першому прикладі епітет *сірий* колір указує на буденність та одноманітність, а в другому – на зношеність одягу, проте обидва вони метафорично змальовують реальну дійсність.

Серед лексем кольористичної семантики виділяють лексеми, що позначають ознаки “гарячого” спектра: *червона кров, бурштинове пиво, пожовклий лист, жовті піски, вогняні вії.*

У поезії Б.-І. Антонича “Тюльпани” такі епітети використовуються дуже частотно:

***Червоне** золото тюльпанів*

*На **сірім** сонці – танці з лика,*

І механічний сад мелодій,

Де в чорних дисках спить музика [1, с.131].

Таким чином, сонцесхвальні мотиви віршів поета містять і певне протиставлення “*червоного золота тюльпанів*” сірому сонцю.

Серед образних засобів поетики вирізняються своєю давністю й активністю вживання порівняння., яке покликане конкретизувати, увиразнити зображуване внаслідок зіставлення того чи іншого предмета з іншим, а також є засобом

чіткого й логічного структурування поезії, яке через порівняльну конструкцію уможливорює відбиття образних спостережень дійсності. Порівняння – це засіб посилення емоційності мови, його призначення, як і епітета, – збагачувати, увиразнювати зміст певного слова чи вислову [4, с.109].

Поезія Б.-І. Антонича наповнена порівняннями, що робить його твори високопоетичними, насиченими оригінальними образами. Поет активно використовує всі види цих зворотів, надаючи читачеві можливість заглибитися у його світобачення.

В одній строфі вірша “Ранній вітер” поєднуються поширені й непоширені порівняльні конструкції:

*Піднявся день, мов олень з кручі,
ніч відплила, мов корабель.
Крилатий вітер і пахучий,
мов дзенькіт сріблених шабель* [1, с.98].

Морфологічні засоби вираження порівнянь у творах митця є досить різноманітними. Наприклад, у поезіях Б.-І. Антонича дуже багато порівнянь, виражених підрядними реченнями, оскільки це допомагає авторові втілити ідейний задум:

*Мов гамір труб і бубнів, псалма дзвонів,
Мов водоспад, що вниз невпинно рве,
Мов тисяч львиць, що кожна з них реве,
Пташиних буря крил та крик мільйонів,
Сплітається тут тисяч різних тонів* [1, с.287-288].

Нерідко можна знайти у віршах лемківського поета й речення порівняльної структури, у яких об’єкт порівняння охоплює всю предикативну частину:

*Підводиш очі – ягоди блакитні на безодні,
Мов перший клинописець, списуєш закони ладу* [1, с.189].

Порівняння Антонича залишаються назавжди в пам’яті. Вони мають силу афоризмів, незважаючи на повну відсутність вербальної претензійності, властивої для афористичного письма [2, с.11].

Отже, поезія Б.-І. Антонича насичена найрізноманітнішими образно-тропеїчними засобами, які талановито використовуються поетом для підсилення експресивності, для досягнення авторської мети.

Обсяг нашої статті не дозволив глибоко й повно охарактеризувати всі мовно-поетичні особливості поезій Б.-І. Антонича, тому це буде предметом наших подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антонич Б.-І. Велика гармонія: (Модерністична поезія ХХ ст.): Для ст. шк. Віку / Упоряд., передм., прим. Д.В. Павличка. – К.: Веселка, 2003. – 350с.
2. Весни розспіваної князь: Слово про Антонича. – Львів: Каменяр, 1989. – 430с.
3. Єрмоленко С.Я., Бирик С.П., Тодор О.Г. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / За ред. С.Я. Єрмоленко. – К.: Либідь, 2001. – 224с.
4. Кочан І.М. Лінгвістичний аналіз тексту: Навч. посіб. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Знання, 2008. – 423с.
5. Крупа М. Лінгвістичний аналіз художнього тексту. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2005. – 416с.
6. Леонова М.В. Тропеїчні засоби мовлення // Українська мова і література в школі. – 1970. – №7. – С.17-19.
7. Літературознавчий словник-довідник / Р.Т. Гром'як, Ю.І. Ковалів та ін. – К.: ВЦ “Академія”, 1997. – 752с.
8. Мацько Л.І., Сидоренко О.М., Мацько О.М. Стилїстика української мови: Підручник / За ред. Л.І. Мацько. – К.: Вища школа, 2003. – 462с.